

עבד ה' הוא לבדו חופשי

הרב טוביה שלמה בר-אילן

לראות כמה היה רע בהתחלה בשביל להפנים כמה טוב עכשיו. הכלל הזה הוא הכרחי, אנו חייבים את הגנות בשביל שיתקיים השבח. והרב ממשיך בדבריו (שם):

מתחיל בגנות של "עבדים היינו". אמנם העבדות ודאי גרמה כמה דברים רעים, כמה תכונות נשחתות, ואצ"ל רעות וצרות בהווה שלה לאותם הסובלים אותה אז, אבל גם תכונת ההכנעה, וההשתעבדות למי שראוי להשתעבד, להיות עבד ד' באמת, להיות יכולים לבטל הרצון העצמי והנטיה העצמית בשביל קבלת עול מלכות שמים, שישראל מצטיינים בה, ושהביאו בזה ועתידיים להביא טובה רבה להם ולעולם, גם זה ההכשר נקנה ע"י קנין העבדות והרגל השיעבוד.

ידוע הדבר, אומר הרב, שהעבדות מביאה דברים רעים ואימים לעולם. ולמרות כל הדברים השליליים שהעבדות גורמת, יש בה גם נקודה חיובית. השהות שלנו במצרים לא הייתה מקרית, היינו צריכים להיות עבדים במצרים וליצור לעצמנו היסטוריה של עבדות בשביל להשריש ולחבר אותנו לעבודת ה'. וגם על פי פשוטו של מקרא העניין הזה מוזכר: "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִיָּד" (דברים כד, יח), התורה מזכירה את עבדות ישראל במצרים מספר פעמים, כאן זה מובא בהקשר לתנות עניים, אך זה מופיע במצוות נוספות כמו שבת ואונאת דברים. כוונת התורה היא שכאשר אדם זוכר שהוא עבד, אז הוא מתנהג אחרת וממילא קיום המצוות שלו מתבטא אחרת.²

כולנו עבדים

עבדי זמן עבדי עבדים הם -
עבד ה' הוא לבד חפשי:
על כן בבקש כל-אנוש חלקו
"חלקי ה'!" אמרה נפשי.
(רבי יהודה הלוי)

האדם נוטה להיות משועבד. בדרך כלל השעבוד הוא לעניינים אנושיים, זמניים וחולפים. לעניינים שאין להם משמעות כשלעצמם. אדם משועבד לעבודה, והעבודה בעצמה איננה מטרה, היא כלי, היא אמצעי להרוויח כסף. אדם משועבד לכבוד, להערכה מאנשים אחרים, אך לכבוד זה אין משמעות בפני עצמו. מי שנאמן לריבונו של עולם אז הוא אמנם עבד, אבל באמת הוא חופשי ומשוחרר מכל שאר השעבודים והכתבות ההתנהגות של החברה.¹

מעלה בעבדות

לכאורה, ההסתכלות הזאת על עניין העבדות היא הסתכלות בדיעבד; כיון שבני האדם נוטים להשתעבד ולהתמסר לערכים חומריים ושלייליים, אז עדיף להטות אותה לכיוון החיובי ולהיות עבדי ה'. אמנם, קיימת נקודה יותר עמוקה בעבדות, עליה כותב הרב בפירושו להגדה של פסח (עולת ראייה ב רס-רסא): "מתחיל בגנות ומסיים בשבח, להורות שהגנות היא צורך השבח". הרב אומר שהכלל של "מתחיל בגנות ומסיים בשבח", לא בא רק כהדרכה עקרונית האומרת שיש

¹ "ובכן תן פחדך" - פעם שאל פסיכולוג לרבינו, היאך זה אנו מתפללים להקב"ה ומבקשים ממנו שיפיל עלינו פחד ואימה ויראה, הלא דבר ידוע לכל הוא שרגשי הפחד והאימה הם מאד לא בריאים לאדם ואמר לו שענהו תיכף ומיד דאין הכי נמי - אכן במה דברים אמורים בשאר כל הפחדים שיש בלבו של האדם. אבל הרגש של יראת שמים בריא מאד לאדם. ומרגש זה לא ישיגהו שום נזק לבריאותו הפסיכולוגי" (נפש הרב, הנהגות הרב י"ד סולוביצ'יק עמוד רא ומפנה שם לספרי ימי זכרון עמוד קצב, על התשובה קמ)

² עניין זה של הזכרת תקופות קשות של עבדות, הינו עניין מיוחד לעם היהודי שכמעט ואינו מצוי בקרב אומות אחרות. נדיר מאוד שאומה תזכיר באופן כה תדיר את תקופות השעבוד שלה, אלא להפך - אומה תשתדל להתפאר בסיפורי גבורתה ורוב עוצמתה ולהשאיר תקופות אפלות מעברה מאחור.

כל חייל קרבי יודע שבכל רגע נתון יכולה להיות 'הקפצה'. אף אחד לא מבטיח לך מתי היא תהיה ואתה צריך להיות מוכן אליה בכל מצב. חיים כאלה של כוננות אלו חיים של שעבוד, זה אומר שמצד האמת אין לאדם זמן לעצמו. כל יהודי, אומר הרמח"ל, צריך לחיות בכוננות מתמדת כזו. זה חלק מהותי בעבודת ה'. הזמן שלי הוא לא באמת ברשותי, יש דברים שאני צריך לעשות – לקיים מצוות ולעבוד את ה'.⁴ "אָדָם לְעֵמֶל יוֹלֵד" (איוב ה, ז), כמובן שאנחנו צריכים לכוון שהעמל הזה יתקיים בשמחה ובטוב לבב, כל אחד לפי אישיותו, אבל בסופו של דבר צריך שיהיה בנו כוננות מוחלטת לעבודת ה'.

התמסרות מלאה

נקודה חשובה נוספת הנלמדת מעומק עניין העבודות היא ההתמסרות. העבד אינו שותף לתוכניות של אדונו. האדון לא מסביר לעבדו מה פשר הדברים אשר הוא מבקש ממנו לבצע, מה עומד מאחורי הפקודות. האדון נותן לעבד משימה ועל העבד לבצע מבלי לשאול שאלות מיותרות. את העניין הזה ניתן לראות בדברי הרמב"ם (הלכות מלכים ג, ח):

כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו, אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך או שלא יצא מביתו ויצא חייב מיתה, ואם רצה להרגו יהרג, שנאמר כל איש אשר ימרה את פיו.

המלך יכול להחליט שאדם מסוים יארוז את חפציו, יעזוב את ביתו ויעבור לעיר אחרת. במקרה כזה, על אותו אדם חלה חובה לציית לדבר המלך ולעזוב את ביתו מבלי לשאול שאלות נוספות לפשר בקשתו של המלך, ואם אינו מקיים זאת הרי הוא חייב מיתה. המלך אמר – הנתין יציית. התמסרות מלאה לדבר המלך.

בימינו כל ענייני המלכות נשמעים לנו מאוד זרים, אנחנו חיים בתקופה בה דמוקרטיה היא הערך העליון, שלטון שבו הכל צריך להיות מנומק, מוסבר וגלוי לעיני כל. יחד עם זה, בהנהגה זו של המלכות יש משהו מאוד עמוק ונכון:

"המלך והאדם... אלא רוצים להוליך ולהגשים ותובעים משמעת וצייתנות. דווקא אם תבטל דעתך תוכל להשתתף ולהביא לכלל יישום את מה שכעת מעבר לאופק שלך, אבל

שאחרי שסיגיו יצורפו, וכח השפלות המוריד את ערך האדם יוסר, ע"י התרוממות הנפש של גאון שם ד' ותפארת הוד החיים המלאים כל טוב, שיברך ד' בהם את עמו באחרית הימים, כמה מעטר ומשלים את כלל התכונה הכללית שבאומה יהיה אז אותו רושם העבודות, אותו התמצית המצטרף לשובה שישאר אחר הזיקוק.

אומר הרב שבעבודות כפי שהיא מופיעה בעולם, האדם נמצא בשיא השפלות. הוא למעשה נחשב כ'רכוש' ולא כ'אדם'. בוודאי שעלינו לתקן מצב קשה זה. אמנם, ישנם צדדים בעבודות שהם חשובים ומשמעותיים לעבודת ה' של בני חורין, של אנשים גדולים. על ידי הזכרת "עבדים היינו", אנו נזכרים ביסודות הבריאים האלו ומכך מגיעים לשבחו של הקב"ה על יציאת מצרים.

דקת קריאה

ברצוני לחדד שלושה עניינים חשובים לאור דברי הרב לגבי עבודות. עניינים מרכזיים שאפשר לקחת בפועל לחיים שלנו. כותב מו"ר ר' שלמה פישר:³

והנה כתוב 'וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון' מה הטעם למצווה זו?... ישראל היו צריכים לצאת מעבודות פרעה לעבודות השם יתברך. והלכך ככה תאכלו אותו וכו' במצב כונות של עבד לשירות בעליו.

יסוד דבריו ביחס לעבד הוא הרמח"ל במסילת ישרים (פרק ט):

ואמנם צריך שידע האדם כי לא למנוחה הוא בעולם הזה, אלא לעמל וטורח. ולא ינהג בעצמו, אלא מנהג הפועלים העושים מלאכה אצל משכיריהם, וכענין מה שהיה אומר (עירובין סה): "אגירי דיומא אנן", וכדרך יוצאי הצבא במערכותיהם אשר אכילתם בחיפזון ושינתם עראי ועומדים תמיד מוכנים לעת קרב. ועל זה נאמר (איוב ה): כי אדם לעמל יולד. וכשירגיל עצמו על זה הדרך, ימצא העבודה קלה עליו ודאי, כיון שלא יחסר בעצמו ההזמנה וההכנה אליה. ועל זה הדרך אמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ו): כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן. שהוא כלל ההרחקה בתכלית מן המנוחות והעידוניים.

³ דרשות בית ישי סימן ו', עיין שם באורך.

⁴ ישנה משמעות לכוננות גם במובנים אחרים. כל הורה יודע שהוא בכל רגע נתון 'הקפצה' לצרכי המשפחה. איש מילואים יודע שהוא יכול להיות קרוא למילואים בכל רגע וכו'. כוננות זו הופכת את החיים כולם לחיים שחדורים במצווה, בשליחות, בדבקות ברבוננו של עולם.

מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבי יוחנן בן זכאי, וחלה בנו של רבי יוחנן בן זכאי. אמר לו: חנינא בני, בקש עליו רחמים ויחיה. הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים - ויחיה. אמר רבי יוחנן בן זכאי: אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו - לא היו משגיחים עליו. אמרה לו אשתו: וכי חנינא גדול ממך? אמר לה: לאו, אלא הוא דומה כעבד לפני המלך, ואני דומה כשר לפני המלך.

הגמרא הזו קשה להבנה, מדוע תפילתו של רבי חנינא, שהיה תלמידו של רבי יוחנן בן זכאי, היא זו שפעלה יותר מתפילתו של רבי יוחנן? מה עניין העבד והשר אותם מזכיר רבי יוחנן? מסביר ר' צדוק הכהן מלובלין כך⁶:

בתורה המעולה בחכמתו יותר מחבירו הוא הגדול. מה שאין כן בתפילה אדרבה המדריגות הם כפי [...] כי כל מי שהוא יותר חסר ונצרך ביותר הוא יכול לפעול בתפילתו יותר כי תפילתו יותר מעומקא דליבא. ועיקר התפילה הוא מצד החסרון ומבקש השלמת השם יתברך ואצל השם יתברך אין שום חילוק בין גדול לקטן [...] וכפי גודל החסרון אם הוא מכיר חסרונו ומבקש מהשם יתברך שיעזרו על זה הרי הוא דבוק על ידי זה בהשם יתברך.

מסביר לנו ר' צדוק שלעומת התורה, בה המעלה נקבעת על פי הגדולה של האדם, על פי חכמתה והבנתו בתורה, מעלת התפילה יסודה בהרגשת החסרון. דווקא האדם שחש שהוא חסר יותר הוא הוא במדרגה היותר גבוהה. "כי כל מי שהוא יותר חסר ונצרך ביותר הוא יכול לפעול בתפילתו יותר". בעבודת ה' יש הרבה יסודות, יש יסוד של לימוד והתגדלות בתורה, שכל שאדם לומד ומתקדם כך הוא מתקרב אל ה', וזה יסוד חשוב מאוד. אבל יש צד נוסף, צד של עבד. שאדם מרגיש את החסרון שלו, את ההזדקקות שלו אל אדונו. ומגדיל ר' צדוק לומר שאפילו אדם שחטא ופשע, אדם שנפל ועכשיו הוא חסר, אז אדרבה, כעת כוח התפילה שלו, הנובע מהחוסר ומההתרחקות, גדול הרבה יותר.

מדברי ר' צדוק מתבאר, שבכל עובד ה', ישנם מצבים של 'שר' ומצבים של 'עבד'. ישנו מצב שהאדם חש כ'שר', האדם הולך ומתעלה, הולך ומתקדם בתורה וביראת שמים, ואילו ישנו מצב של 'עבד', "כְּעֵינֵי עֲבָדִים אֶל יְדֵי אֲדֹנָיָהֶם" (תהלים קכג, ב). האדם מרגיש חסר, אין לו

ניצב חי לעיני רוחו של אדונו. המשמעת וההתמסרות למלך המתנשא והנערץ, פירושה כי הנכון הוא מעבר לחוגי הפרטי... פריקת העול היא תביעתה של היישות הקטנה לחיות את חייה המוגבלים ללא מעצור ולעשות ככל העולה על רוחה מבלי לחשוב חשבונות "עד היכן הדברים מגיעים", ומבלי לשים לב כי רק "באור פני מלך חיים". להתייחס אל ה' כמלך היינו להבחין שאם נשאר בחיבוק ידיים, הרי שאנו במלכות, להבחין שכל החופש שיש כאן לרבות החופש לשאוף הוא מוגבל בעצם ואין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. רק המלך, הנעתק ונישא מ"גן המבוכה" שכאן, יכול להוליכנו החוצה ממצבינו אם נציית לו. ואכן הציות נותן משמעות אחרת ואמיתית לחיים גם כשעדיין אין רואים את תמונת היעד אליו חותר ה', כי תופסים עכשיו שהחיים הנכונים הם חיי תפקיד. עצם הפקודה היא פקידת ה' אותם.⁵

למעשה, תפיסה זו מוכרת לנו מאד. אנו מכירים מוטיבציה גבוהה מאד לשירות בצבא, כאשר כל מהות השירות בצבא היא ציות לפקודות מבלי להבין בהכרח את משמעותם הכוללת, בוודאי לא את משמעותם המדינית. נראה שהסיבה למוטיבציה הזו היא אמון מלא בצבא ובמפקדיו. מסתבר, שבע"ה כאשר ימלוך עלינו מלך ישר וצדיק, אני אסמוך עליו ואקיים את משפטיו ללא עוררין. אדרבה, אני אשמח שהוא נותן לי ציווי, כי אני אבין שהוא רואה את התמונה במלואה ומבין שאם אבצע את דבריו יהיה זה הדבר הנכון ביותר לעשות.

זהו היסוד השני בעבודת ה' הנלמד מהעבודות. איננו מבינים את טעמי כל המצוות, ואף על פי כן, עלינו להתמסר לריבונו של עולם, להיות מאושרים מעצם קיום המצוות, להיות בטוחים בה' שהוא רואה את התמונה המלאה ומכוון אותנו למקומות הנכונים, ולשמוח מהזכות להיות חלק בתכנית האלוהית העצומה.

כמובן שאם ביכולתנו להבין, נשמח להבין כמה שיותר. אנחנו הרי מצווים בלימוד תורה, שמשמעותה, הבנה והעמקה בחכמה האלוהית, אבל יחד עם זה עלינו לחיות בתודעה של שליחות ועבודת ה' גם בדברים שאיננו מבינים.

תחושת חסרון

הנקודה השלישית נלמדת מהגמרא בברכות (לד, ב):

⁵ מתוך מאמר 'אבינו מלכנו דודנו' בתוך הספר 'אני לדודי ודודי לי', מאת הרב יצחק גינזבורג שליט"א בעריכת הרב ישראל אריאל. עיין שם באריכות בכל המאמר.

⁶ רסיסי לילה, אות כו. תודה לרב שי וינטר שהאיר את עיני לזה.

מציק לאדם אז הוא בורח לאוכל, לעישון או למחשב, מוצא נחמה בדברים אחרים שמנתקים אותו משטף העולם. אחת הדרכים להתמודדויות עם הבריחה היא ההבנה שאני עבד. לא הכל בשליטתי. יש אדון לעולם שמנהל פה את העסק. הפנמה של העניין הזה היא חלק חשוב בהתמודדות ביצרים. גם אם לא הלך כמו שתכננתי, אני מוכרח להבין שזה קורה ולא אני הוא זה שמנהל את העולם, אני מוכרח להבין שלא הכל צריך ללכת לפי התכניות שלי וכך אוכל להתמודד בצורה טובה יותר כאשר אני מופתע לרעה.

יום הקמת הישיבה

היום, י"ד טבת, הוא יום הקמת הישיבה. הישיבה הוקמה בעקבות הפיגוע ברמת מגשימים. משה דיין הגיע ליישוב לאחר הפיגוע ושאל את המתיישבים מה הם מבקשים. הוא היה משוכנע שהם יבקשו עוד טרקטור או איזה משהו נוסף לאחזקת המושב, אבל הם אמרו לו "אנחנו רוצים ישיבה".

זו המחשה יפה לדברי ריה"ל, איתם פתחנו: "עבדי זמן עבדי עבדים הם – עבד ה' הוא לבד חפשי". החיים כ'עבד ה', מביאים להבנה שמקום יישוב צריך ישיבה, שהאדם בישראל צריך תורה בשביל להיות חופשי באמת. היא משחררת אותנו מהשיעבוד לכל הדברים האחרים. ובסופו של דבר, זה מה שנשאר, זה הנצח. אם משה דיין היה קונה להם איזה טרקטור, אז אחרי ארבעים שנה לא היה לזה כל זכר. לעומת זאת, כשיש ישיבה, כשיש תורה שממשיכה ומצמיחה פירות ומחברת כל כך הרבה מעגלים – זו הברכה הטובה ביותר, וזה האושר הגדול ביותר.

מידי שבוע ביום שני בשעה 19:00 מתקיימת בביהמ"ד של "ישיבת הגולן" שיחה כללית. העוסקת בתורת המידות ובנפש האדם, חיזוק בלימוד תורה ועבודת ה'. להבדיל משיעורי האמונה העוסקים בעיונים מהותיים וכלליים מתורת מרן הרב וכתבי ראשונים, שיחה זו הינה בעלת גוון מוסרי, ועניינה בהדרכות רוחניות, הנגזרות מן המבט האמוני, ושופכות אור על דרכו הרוחנית של בן תורה בדורנו.

עריכה: חגי מיכליס | **אינטרנט:** אורי פירסט ויתם קניגסבוך | **צילום:** מאור דוד רביבו | **תמלול:** ינון פז ובוועד סמייגל | **הפצה:** אחיה לוי וישי אונגר

כלום, הוא חש שאיננו יודע שום דבר, הוא מרגיש רחוק, נושא עיניו אל השמיים ומבקש מהקב"ה שיעזור לו.

זו נקודה חשובה נוספת שעלינו לאמץ בעבודת ה' שלנו; יש ימים טובים ומוצלחים שברוך ה' אנחנו קמים בבוקר לתפילה ולומדים טוב ומרגישים מצויין, ואלו ימים נהדרים שבונים ומחזקים אותנו. אבל יש גם ימים פחות מוצלחים, שאנחנו קמים מאוחר ולא מכוונים בתפילה, שקשה לנו בלימוד ונגמרת לנו הסבלנות. כעת השאלה היא: איך אנחנו מתייחסים לימים האלו? האם אנו מתיישים וזורקים הכל, או שאולי אנחנו ממנפים את התחושות הקשות הללו, מנתבים אותן לתפילה, לזעקה גדולה כלפי רבוננו של עולם הנובעת מתחושת החוסר שלנו.

אם כך, הזכרנו שלוש נקודות חשובות לעבודת ה', הנלקחות מעולם העבודות: הראשונה היא הכוונות, הנכוונות התמידית לכל משימה. השנייה היא ההתמסרות המלאה כלפי ריבוננו של עולם, ההבנה שאיננו צריכים להבין את כל דרכי הא-ל ועלינו לעבוד את ה' בתמימות ובתחושת שליחות גדולה. והשלישית הינה תחושת החיסרון, ההזדקקות שלנו למלך מלכי המלכים.

ימי השובבי"ם

אנחנו נכנסים בימים אלה לימי השובבי"ם. ימים שיוחדו על ידי המקובלים לעסוק בעניינים של שמירת הברית ושמירת העיניים. ישנם תחומים שהדרך לפעול בהם היא בדרך של עוצמה – לפעול ולעשות, להיות אקטיביים. אך קיימים תחומים בהם צריך לזכור את החולשה שלנו; "אין אפטרופוס לעריות". אדם לא יכול לומר על עצמו שהוא גיבור שלא צריך הגנה מפני הדברים האלה, אין דבר כזה. אדם צריך להכיר בעצמו ובחולשותיו כבן-אדם. 'יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לוי. אין מדובר בכניעה ליצר חס ושלו, אלא מאבק ביצר מתוך מודעות לחולשה שלנו ולגדרות ולהגנות שאנו חייבים לשים לעצמינו.

קיימת נקודה נוספת, יותר עמוקה. פעמים רבות, התאוה, לא רק בתחום של העריות, אלא באופן כללי גם בתחומים אחרים כמו אוכל ועישון, היא סוג של בריחה. משהו בחיים